

16. *Про громадські об'єднання* : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI // Офіційний вісник України. — 2012. — № 30. — Ст. 1097.

Пашков С. М. Правовий статус саморегульованих організацій оцінювачів: проблемні питання

У статті розглядаються проблемні питання правового статусу саморегульованих організацій оцінювачів; колізії законодавства про громадські об'єднання та про саморегульовані організації. Публікація є складовою частиною комплексного дослідження проблем правового регулювання оціночної діяльності в Україні.

Ключові слова: оцінювач, оціночна діяльність, саморегульована організація, об'єднання громадян.

Пашков С. Н. Правовой статус саморегулируемых организаций оценщиков: проблемные вопросы

В статье рассматриваются проблемные вопросы правового статуса саморегулируемых организаций оценщиков; коллизии законодательства об общественных объединениях и о саморегулируемых организациях. Публикация является составной частью комплексного исследования проблем правового регулирования оценочной деятельности в Украине.

Ключевые слова: оценщик, оценочная деятельность, саморегулируемая организация, объединения граждан.

Pashkov S. The legal status of self-regulating organizations of appraisers: problems

The article is devoted to topical problems of the status of SROs in Ukraine. The author has analyzed the law on evaluation activity, statutory documents of the main domestic associations of appraisers. The gaps and conflicts associated with the organizational-legal questions of the activity of these structures. Special attention is paid to problems of membership in these organizations. Studied contradictions between the statutes and the laws on appraisal activity. The issues of legalization of these associations by the state bodies. Characterized recent legislative initiatives in this sphere. The publication is part of the complex research of problems of legal regulation of estimated activity in Ukraine.

Key words: valuer, valuation activities, self-organization, associations of citizens.

УДК 347.73

*Ольга Олександрівна Семчик,
старший науковий співробітник
відділу конституційного права
та місцевого самоврядування
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ЦІННІСНІ КАТЕГОРІЇ У ФІНАНСОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Політичні, економічні та соціальні перетворення сьогодення, що торкнулися населення України, свідчать про наявність кризових явищ, що існують на декількох рівнях сприйняття. Першим рівнем можна назвати рівень свідомості конкретної людини. На ньому людина суб'єктивно оцінює події свого життя і формує свою власну систему принципів та керівних засад поведінки. Водночас її поведінка обмежується наявністю прав та обов'язків інших людей та держави і, таким чином, другий рівень сприйняття характеризується тими уявленнями, які люди формують у своїй свідомості для правильної поведінки у межах соціуму та

при взаємодії з державою. Третій рівень сприйняття характеризує ставлення різних соціумів та держав одне до одного, зважаючи на всі фактори, що спонукають приймати рішення у відповідь на дії чи бездіяльність інших суб'єктів кожної із систем держав, що функціонують як окремо, так і у межах наддержавних утворень. Отже, кожен із описаних вище рівнів сприйняття умовно можна назвати таким чином: 1) особистісний; 2) соціальний, державний; 3) наднаціональний.

Всі рівні оцінки ситуацій свідчать про наявність базового елементу, від якого відштовхується будь-який суб'єкт права при вчиненні або не вчиненні конкретних суспільно-значущих дій. Таким базовим елементом, на нашу думку, є цінності. І хоча у філософській, соціологічній та політологічній літературі цій категорії приділяється значна увага, у межах правових досліджень вона дуже часто виходить на другий план. Це можна пояснити декількома причинами: по-перше, галузеве правове регулювання базується на врахуванні стану існуючих на певний момент суспільних відносин певного виду і має на меті узагальнити найбільш розповсюджені життєві ситуації з точки зору створення системи норм, які впорядковують та організують діяльність суб'єктів таких відносин; по-друге, теорія права розглядає найбільш значущі для права елементи на рівні узагальнення та визначення певних орієнтирів у розумінні конкретних суспільно-правових явищ, а тому характеризує лише окремі аспекти цінностей, що об'єктивуються у праві; по-третє, незалежно від того, чи знаходять суспільні цінності свій вияв у правових нормах, завжди залишається відкритим питання про їх втілення у життя у діяльності кожної конкретної людини та держави в цілому тощо. При цьому питання врахування у правовому регулюванні суспільних цінностей більше відповідає категорії духу права, аніж форми права. Саме тому при застосуванні ціннісного підходу у правовому регулюванні можна досягти мети уникнення суперечливості галузевих норм. Тож вважаємо, що немає сумніву у тому, що цінності спільноти людей, сформовані під впливом історичних, культурних, соціальних та інших чинників мають знаходити своє відображення і у правовому регулюванні відносин між різними суб'єктами права: людьми, організаціями, державою, державами. Однак постає закономірне питання: чи можливо законодавчо без викривлень і спотворень виразити сутність конкретних цінностей, важливих для всього суспільства в цілому? І яким чином визначати рівень важливості, якщо задатися метою запровадити їх у суспільне життя та який механізм дозволить це реально зробити?

Цінності у різних своїх проявах вивчаються у межах спеціальної науки — аксіології, яка розглядає їх у найбільш загальному вигляді як телеологічну, нормативну категорію, яка охоплює все, що може бути ціллю, ідеалом, предметом устремління, інтересу. Класифікацій цінностей існує дуже багато, однак в контексті дослідження цікавості викликають саме правові та соціальні цінності. Зважаючи на це, науковий інтерес до вивчення аксіологічної складової права все ж таки виникає як у фахівців — теоретиків права, так і у представників галузевих наук.

Питання про цінності у праві так чи інакше викликали зацікавленість у вчених, що присвячують своє життя з'ясуванню сутності правових явищ. І серед плеяди науковців, які зверталися до цієї проблематики, особливо вирізняються В. Авер'янов, Л. Воронова, С. Ніщимна, Н. Оніщенко, О. Орлюк, О. Панасюк, А. Ручка, А. Шаукенов, Ю. Шемшученко, Д. Щекин та ін. Серед останніх напрацювань у цьому контексті вкрай корисними видаються монографічні праці, присвячені сприйняттю права, соціальній безпеці та верховенству права у теорії права та адміністративному праві [1; 2].

Як зазначає А. Ручка, «сьогодні, коли людство переживає перехідний етап від індустріального суспільства до постіндустріального, назв для соціуму майбутнього типу виникає дуже багато: постіндустріальне, інформаційне суспільство, суспільство ризику, суспільство споживання, *суспільство ціннісних змін*, суспільство вражень. У науці відчувається певна розгубленість — що нас чекає, на які цінності орієнтуватися, які цінності будуть мотивувати дії

наших людей» (курсив наш. — О. С.) [3]. І дійсно, ми можемо спостерігати як швидкоплинно народи і нації почали відстоювати своє право на свободу, на належний рівень життя, на доступ до національних надбань тощо. Такі процеси є спільними для багатьох країн світу, що розвиваються. Разом із тим при зміні ціннісних орієнтирів очевидно має здійснюватися і надання їм певної форми, і сьогодні тим інструментом, який дозволяє це зробити, є саме право.

Метою цієї статті є виявлення особливостей ціннісних категорій, наявних у фінансовому праві, та з'ясування їх впливу на формування законодавства, що регулює фінансові відносини, а також внесення пропозицій щодо удосконалення правового відображення основних ціннісних категорій фінансового права у нормативно-правових актах та щодо створення системи гарантій їх втілення у життя.

Звертаючись до теми цінностей у праві, неможливо обійти осторонь визначення цього вкрай важливого для життя кожної людини поняття. Так, у Філософській енциклопедії цінності визначаються як філософське і соціологічне поняття, що визначає, по-перше, позитивну чи негативну значущість певного об'єкта на відміну від його якісних характеристик (предметні цінності); по-друге, нормативний, наказово-оціночний бік явищ суспільної свідомості (суб'єктні цінності) [4]. У словнику Даля цінності розглядаються як похідна категорія від слова «ціна», і тлумачиться як «щось цінне, дороге, коштовне, таке, що має велику ціну» [5]. У конфліктології цінності тлумачаться як будь-який об'єкт (у тому числі ідеальний), який має значення для суб'єкта, індивіда чи групи [6]. В іноземних словниках поняття цінностей розкривається через систему абстрактних, загальних принципів, які діють щодо моделей поведінки у межах конкретної культури чи суспільства, які через процес соціалізації суспільства члени такого суспільства розглядають як вкрай значущий. Такі цінності є соціальними, і часто формують центральні принципи, навколо яких можуть інтегруватися індивідуальні та соціальні цілі (класичними прикладами наводять справедливість та свободу) [7]. Тож бачимо багатоманітність різних тлумачень, які все ж у своїй основі мають спільне судження щодо впливу на поведінку суб'єктів певних переконань про цінне та еталонне у житті.

У юридичній науці також звертається увага на необхідність відображення цінностей у нормативно-правовому регулюванні. Так, ст. 3 Конституції України закріплює, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Отже, на рівні Основного Закону нашої держави прямо закріплено положення про найвищу соціальну цінність. У такому розрізі доцільно говорити, що цінності можна класифікувати залежно від конкретних сфер життя людини, наприклад, соціальні, культурні, політичні, правові, ідеологічні тощо. Аналізуючи наведену норму, можна дійти висновку, що у разі виокремлення найвищої соціальної цінності, можна припустити існування цінностей меншої важливості, що є дещо суперечливим, зважаючи на сутнісні характеристики поняття цінностей взагалі. Можливо тут правильніше вести мову про основоположну цінність, від якої інші цінності будуть похідними, адже вони як характеристика саме людської природи мають формуватися у процесі життєдіяльності людини, спільноти людей. Таким чином, у закріплених на конституційному та законодавчому рівнях правах людини і виявляються цінності конкретного суспільства.

Варто зазначити, що саме у фінансовому праві цінності дуже часто закріплюються у формі принципів-цілей на законодавчому рівні. Однак в інших галузях також спостерігаємо зацікавленість до дослідження цього явища у правовому контексті. Наприклад, деякі автори об'єктом конституційно-правового делікту пропонують розглядати суспільно-політичні цінності, що охороняються нормами конституційного права: народовладдя, організація державної влади і місцевого самоврядування; права і свободи людини, проти яких спрямовано діяння [8]. З цього приводу виникає логічне запитання про те, чи можна ототожнювати цінності із правами, адже, на нашу думку, саме закріплення та чіткий механізм реалізації конкретних

прав має стати наслідком об'єктивування певних соціальних цінностей. На наше переконання, об'єктивування цінностей відбувається через визначення ціннісних категорій у різних галузях права.

Розглядаючи аксіологічні аспекти трудового права, О. Панасюк зазначає, що цінність трудового права є проявом одночасно об'єктивної необхідності регулювання трудових відносин та існуючої у конкретний відрізок часу можливості бути таким регулятором. До того ж в основу аналізу цінності трудового права він закладає систему загальнолюдських ідеалів (свобода, рівність, безпека тощо), а саме те, наскільки норми трудового права сприяють втіленню вказаних ідеалів у суспільне життя. При цьому науковець ставить питання аксіологічної обґрунтованості правового регулювання як перспективного напрямку правових досліджень [9, с. 9, 11]. Цікавою у цій думці видається теза про те, що цінність трудового права є проявом об'єктивної необхідності. Такий підхід, безперечно, є спільним для всіх галузей права, зважаючи на те, що відображення у нормативно-правовому регулюванні конкретних соціальних цінностей є характеристикою розвитку суспільства в цілому. Однак щодо цінності права як «існуючої у конкретний відрізок часу можливості бути таким регулятором» є певні застереження, адже вона входить у протиріччя із попередньою думкою, зважаючи на те, що цінність існує незалежно від наявних можливостей її втілення у життя, і тим більше від закріплення її у формі будь-якої правової норми. Тобто, видається, що будь-яка соціальна цінність є одночасно безпосередньо пов'язаною із суб'єктом, з одного боку, а з другого — об'єктивно сформованою у суспільстві під впливом описаних вище чинників.

Звертаючи увагу на вивчення цінностей у фінансовому праві, зауважимо, що наразі питання ціннісного сприйняття права у межах фінансово-правової науки не набуло глибокого висвітлення, а тому ця проблематика є цікавою для наукового пошуку.

Здебільшого тема, яка є дотичною до проблеми ціннісного сприйняття фінансового права, є тема фінансово-правових принципів, деякі з яких досліджувалися у межах комплексних чи спеціальних досліджень. Водночас хоча ці теми і є близькими, їх не можна ототожнити, адже фінансово-правові принципи є лише формою вираження керівних напрямів існування фінансових відносин, а ціннісні категорії є більш широким поняттям і відображають сутнісну наповненість сприйняття людиною істинного стану речей у будь-яких відносинах. Хоча дуже часто принцип може збігатися із цінністю. Так, наприклад, категорія справедливості є одночасно і цінністю, і принципом. Однак як цінність у фінансовому праві вона включає поняття справедливого розподілу коштів, акумульованих від населення, національного багатства, національного надбання у суспільстві, перерозподіл цих коштів, зважаючи на мету розвитку держави тощо.

При цьому у податковому законодавстві надається інше трактування принципу соціальної справедливості, а саме установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків (ст. 4 Податкового кодексу України). При формальному декларуванні цього принципу у сукупності норм податкового законодавства його реальне втілення у життя, на жаль, не простежується. У бюджетному законодавстві справедливість закріплено як принцип бюджетної системи, що означає, що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами (ст. 7 Бюджетного кодексу України). Але без уваги залишаються бюджетні відносини, невже вони не мають також будуватися на основі цього принципу? Адже бюджетна система — це Державний бюджет та місцеві бюджети (ст. 5 Бюджетного кодексу України), а відносини, які формуються з приводу формування, розподілу та використання цих бюджетів, є набагато ширшими за своїм наповненням порівняно із самими лише показниками, зведеними у названих бюджетах. Тож спостерігаємо дещо однобічне трактування законодавцем наведеного принципу та неповноту відображення характеристик фінансової справедливості як суспільної цінності.

У монографії С. Ніщимної йдеться про закріплення на нормативному рівні стратегічних та внутрішніх *цінностей* такого фінансового органу, як Міністерство фінансів України. Зокрема, автор зазначає, що стратегічні цінності включають створення умов сталого економічного розвитку; запровадження ефективної і стабільної податкової системи; перехід на інноваційну модель розвитку економіки; відповідність системи фінансів викликам турбулентного середовища; ефективний менеджмент у проведенні економічних реформ. До внутрішніх цінностей відносять персонал та ефективне управління діяльністю відомства [10, с. 112–113]. У цілому, підтримуючи намагання окреслити перелік цінностей фінансово-правового спрямування на нормативному рівні, не можемо повністю погодитися із тим, що всі наведені позиції є саме цінностями діяльності органу державної влади. Тут ідеться швидше за все про відображення напрямів втілення цінностей, що існують у фінансовій сфері у життя. Такими цінностями, на нашу думку, можуть бути справедливність при розподілі фінансових ресурсів держави; досягнення стабільності фінансово-правового регулювання для встановлення чітких правил поведінки суб'єктів фінансових відносин, фінансова безпека держави і захищеність від протиправних дій інших держав, верховенство права при регулюванні фінансових відносин; забезпечення і гарантування прав і свобод людини і громадянина та ін.

Отже, бачимо, що навіть нормативне регулювання не обійшло увагою таку значущу для людини категорію, як «цінність». Тож постає питання, які саме цінності можуть бути виокремлені як елементи фінансово-правового регулювання. Викладене вище дозволяє зробити висновок про існування у фінансовому праві ціннісних категорій, які умовно можна об'єднати у дві групи: 1) виключно фінансово-правові ціннісні категорії, що відображаються фінансово-правовим регулюванням (фінансова безпека, фінансова захищеність населення, достойний рівень забезпеченості основних потреб тощо); 2) ціннісні категорії, що є спільними для різних галузей права, в тому числі і фінансового (справедливість, верховенство права, соціальна спрямованість правового регулювання, визнання, виконання, забезпечення і гарантування прав і свобод тощо).

Зважаючи на це, цікавість викликає і питання співвіднесення цінностей, що існують у нашій державі із так званими «європейськими цінностями».

У пресі сьогодні активно обговорюється питання про необхідність впровадження європейських цінностей у свідомість населення, та реалізацію їх у практичну площину. Зокрема, віце-прем'єр міністр О. Сич особливо наголошує, що «в інформаційній сфері потрібні не лише тактичні кроки... а й стратегічні заходи з імплементації європейських цінностей у життя суспільства» [11, с. 1]. Ця теза є, безперечно, правильною, зважаючи на нагальну потребу розробки довготермінової стратегії розвитку країни, а не здійснення виключно короткострокових тактичних дій із нормалізації, у тому числі фінансової ситуації у державі.

До основних європейських ціннісних категорій у літературі [12; 13] традиційно відносять життя людини, мир, стабільність, безпеку і забезпеченість, економічне зростання (достойний рівень життя і розвиток людини, використання коштів на розвиток регіону і на його потреби, відповідальність за економічний розвиток держави, справедливий розподіл суспільних благ і доступ населення до вирішення його долі), демократичний розвиток, забезпеченість основних прав і свобод, верховенство права. Тож бачимо, що більшість із них торкаються саме фінансової сфери діяльності держави і суспільства, тож питання їх реального втілення у життя все більше актуалізується і для України, враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку нашої держави. Тобто важливо досягти не лише їх декларативного закріплення у вигляді норм-принципів, а створити таку систему правових норм із закріпленням ціннісних категорій, у якій вони могли б розвиватися, зважаючи на потреби суспільства.

Процес нормотворення та реалізації прав і свобод людини на практиці у процесі регулювання суспільних відносин вимагає сьогодні виявити ті еталони та ідеали, до реального втілення яких прагне суспільство сьогоднішнього дня. Зважаючи на це, діяльність держави у

фінансово-правовій сфері має бути спрямована не тільки на вирішення складних кризових ситуацій, що дозволяє ситуативно подолати наслідки системної фінансової кризи. Вважаємо, що основним питанням управлінської діяльності на державному рівні в умовах сьогодення має стати «стратегія ціннісного сприйняття», яка дозволить при конструюванні фінансово-правових норм враховувати єдиний вектор розвитку, що відображатиме цінності суспільства, об'єктивовані у ціннісних категоріях, та дозволить досягти результату фінансового добробуту для всієї держави.

Відображення ціннісних категорій у нормативно-правовому регулюванні має на меті досягнення такого прийняття рішень уповноваженими суб'єктами, в основі якого буде закладено керування тими цінностями, що є керівними для конкретного етапу історичного розвитку суспільства та необхідними для конструктивного вдосконалення існуючої системи регульованих правом суспільних відносин.

У випадку конструювання фінансово-правових норм із поглядом на цей процес кризь призму аксіологічного сприйняття можна досягти результату створення найбільш сприятливих умов для розвитку кожної людини у суспільстві та забезпечити фінансову та економічну безпеку країни в цілому. Тож вважаємо, що враховуючи світові тенденції видозміни ціннісного сприйняття подій, вкрай важливим стає досягнення мети врахування інтересів суспільства у фінансовій діяльності держави та створення належних умов для гарантування захисту основних прав і свобод людини і громадянина.

Список використаних джерел

1. *Онiщенко Н. М.* Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи : монографія / Н. М. Онiщенко ; відп. ред. академік НАН України Ю. С. Шемшученко. — К. : Юридична думка, 2008. — 320 с.
2. *Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики* : у 2 кн. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; ред. кол. Ю. С. Шемшученко. — К. : Конус-Ю, 2008. — Книга друга : Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві / відп. ред. В. Б. Авер'янов. — 314 с.
3. *Цена ценностных изменений* // Зеркало недели. — 2013. — № 45 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gazeta.zn.ua/>.
4. *Философская энциклопедия* : в 5 т. — М. : Государственное научное издательство «Советская энциклопедия», 1960. — Т. 1. — 504 с.
5. *Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля* : в 4 т. — 2-е изд. испр. — М. : Издание книгопродавца типографии М. О. Вольфа, 1882. — Т. 4. — 683 с.
6. *Анцупов А. Я.* Словарь конфликтолога / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. — 2-е изд. — СПб. : Питер, 2006. — 526 с.
7. *Оксфордский толковый словарь по психологии* / под. ред. А. Ребера. — Oxford : Penguin Non-Classical, 2002. — 864 с.
8. *Батанова Н. М.* Конституційні делікти в Україні: проблеми теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Н. М. Батанова. — К., 2007. — 239 с.
9. *Панасюк О. Т.* Аксіологічні аспекти трудового права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / О. Т. Панасюк. — К., 1993. — 116 с.
10. *Ніщимна С.* Принципи публічної фінансової діяльності в Україні : монографія / С. Ніщимна. — Чернівці : ЧДІЕУ, 2013. — 376 с.
11. *Інвестиції у свідомість* // Урядовий кур'єр. — 2014. — № 66 (5195). — С. 1.
12. *The values of Europeans. Report* // Standart Eurobarometr. — 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.
13. *Definition of the most basic European values and their significance for our modern society*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.europeanvalues.info/>.

Семчик О. О. Ціннісні категорії у фінансовому праві України

У статті висвітлено питання відображення ціннісних категорій у фінансовому праві України. Охарактеризовано поняття цінностей у праві, наведено їхні класифікації. Проведено аналіз поглядів науковців на закріплення правових цінностей у різних галузях права. Визначено співвідношення основних соціальних цінностей, які досліджуються в Україні, із європейськими цінностями. Запропоновано класифікувати ціннісні категорії фінансового права на дві групи: 1) виключно фінансово-правові ціннісні категорії, що відображаються фінансово-правовим регулюванням; 2) ціннісні категорії, що є спільними для різних галузей права, в тому числі і фінансового. Зроблено висновок про необхідність відображення ціннісних категорій у фінансово-правовому регулюванні та розробку дієвого механізму їх втілення у життя для гарантування захисту основних прав і свобод людини і громадянина.

Ключові слова: фінансово-правові ціннісні категорії, європейські цінності, принципи фінансового права, фінансово-правове регулювання.

Семчик О. А. Ценностные категории в финансовом праве Украины

В статье освещены вопросы отражения ценностных категорий в финансовом праве Украины. Охарактеризованы понятия ценностей в праве, приведены их классификации. Проведен анализ взглядов ученых на закрепление правовых ценностей в различных отраслях права. Определено соотношение основных социальных ценностей, которые исследуются в Украине, с европейскими ценностями. Предложено классифицировать ценностные категории финансового права на две группы: 1) исключительно финансово-правовые ценностные категории, отражающиеся в финансово-правовом регулировании; 2) ценностные категории, которые являются общими для различных отраслей права, в том числе и финансового. Сделан вывод о необходимости отражения ценностных категорий в финансово-правовом регулировании и разработке действенного механизма их воплощения в жизнь для обеспечения защиты основных прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: финансово-правовые ценностные категории, европейские ценности, принципы финансового права, финансово-правовое регулирование.

Semchuk O. Valuable categories in financial law of Ukraine

The article deals with the question of valuable categories reflected in the financial law of Ukraine. The characteristic of values in law and their classification is given. Different points of view are analyzed considering the legal understanding of values in various areas of law. The correlation of European values and basic social values, estimated in Ukraine, is shown. The classification of valuable categories in financial law into two groups is proposed: 1) exclusively financial legal valuable categories that appear in financial legal regulation; 2) The valuable categories that are common to the different spheres of law, including financial. The conclusion is made about the need to display the valuable categories in the financial legal regulation and the development of an effective mechanism for their implementation to ensure the protection of fundamental rights and freedoms of man and citizen.

Key words: legal financial valuable categories, European values, principles of finance, financial legal regulation.

*Яна Володимирівна Сімутіна,
старший науковий співробітник
відділу проблем цивільного,
трудового та підприємницького права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ ТА ПРАВОВИХ НОРМ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Загально визнано юридичною наукою, що у механізмі правового регулювання певним чином взаємодіють різні явища правової дійсності (правові норми, правовідносини, юридичні факти тощо), які є його елементами та утворюють його структуру. Водночас характер зв'язків юридичних фактів з іншими елементами механізму правового регулювання, зокрема з нормами права, потребує окремого дослідження. У теорії та практиці правозастосування виникають питання щодо первинності, пріоритетності юридичних фактів і правових норм. Вивчення цієї проблеми, без сумніву, матиме свій вплив на деякі аспекти теорії та практики правового регулювання, застосування права, наприклад, конкретизації фактів при реалізації норми, меж індивідуального регулювання тощо.

Правові норми, в яких міститься загальна модель поведінки суб'єктів, є провідним елементом механізму правового регулювання та встановлюють загальні та обов'язкові правила поведінки учасників суспільних відносин, що знаходяться у сфері правового регулювання. Як зазначила Г. Бодерскова, у механізмі правового регулювання нормативна основа відіграє подвійну роль. З одного боку, вона є передумовою виникнення трудових правовідносин (поряд із юридичним фактом і трудовою правосуб'єктністю), а з другого — готує появу нових прав та обов'язків суб'єктів у процесі розвитку цих правовідносин [1, с. 7]. Так, виконання працівником трудової функції, передбаченої трудовим договором, є підставою для подальшого здійснення ним права на щорічну відпустку та обов'язку роботодавця її надати.

Норми права вміщуються у різних за юридичною силою нормативно-правових актах, не втрачаючи при цьому своєї загальнообов'язковості. Основоположний регулюючий вплив норми права на суспільні відносини полягає в тому, що вона визначає коло суб'єктів, на яких розповсюджується її дія; формулює обставини, коли ці суб'єкти керуються її приписами; розкриває зміст самого правила поведінки; встановлює заходи юридичної відповідальності за порушення вказаних правил.

Щодо норми права юридичний факт є зовнішнім явищем, необхідним для виникнення та подальшої трансформації правовідносин, внаслідок чого вказівки, які містяться у нормі на бажану або необхідну поведінку суб'єктів, реалізуються, приводяться у дію. У цьому, на думку О. Барінова, і полягає важлива роль юридичних фактів, перш за все, у динаміці трудових правовідносин [2, с. 77–78].

Отже, норма права не може сама, без юридичних фактів породити ті чи інші юридичні наслідки. Як зазначив О. Красавчиков, норма права не звертається до якоїсь конкретної особи (осіб). Її припис звернений до «всіх і кожного», чия поведінка підпадає під дію цієї норми. Хто з невизначеної маси суб'єктів стане учасником правовідносин, ще не відомо. Юридичні факти складаються переважно з дій визначених конкретних суб'єктів. Навіть у тих випадках, коли в ролі юридичного факту виступає юридична подія, останні також здійсню-